

Dil, Prestij, Hiyerarşi

Geçenlerde Almanya'nın saygın dergilerinden *Spiegel*'de şöyle bir haber çıktı: "İki yıl önce Güney Almanya'da üçüncü sınıfa giden bir öğrenci, teneffüste okulun bahçesinde arkadaşı ile Türkçe konuştuğu için 'Okulda neden Almanca konuşmalıyız?' konulu bir kompozisyon yazma cezası almıştı. Anne ve babanın konuyu mahkemeye taşımamasından iki yıl sonra ceza hukuka ayrı bulundu ve aile davayı kazandı."

Genel anlamda sevindirici bir haber. Bundan 10-15 yıl önce evinde Almancadan farklı bir dil konuşan pek çok aile böyle bir konuda mahkemeye gitmeyi muhtemelen aklından bile geçirmezdi. Belki de çocuklarına okulda bir daha Türkçe konuşmaması için telkinde bile bulunurlardı. Çünkü Alman toplumunun çoğunluğundaki genel algı şöyledir: Evlerinde Almanca konuşmayan ve Almancayı henüz iyi bilmeyen çocuklar kreşte, okulda hatta okul bahçesinde teneffüste bile Almancadan başka bir dil konuşmamalıdır. Aksi takdirde Almancayı öğrenemez. İyi Almanca öğrenemezse de topluma yeterince katılamaz.

En kötüsü de toplumun çoğunluğunun, çocuğun okul başarısının ana dilini unutup her yerde Almanca konuşmasına bağlı olduğunu düşünmesidir. Yani düzgün Almanca öğrenmek için mümkünse ana dilini, eğitim kurumlarının kapısında askıya asmalı ve içeri öyle girmelidir. Bu algı öyle yaygın ve çoğu insana öyle inandırıcı empoze edilmiştir ki evde Almancadan farklı bir dili konuşan anne ve baba bile evin dışındaki alanlarda -eğer bu yetileri varsa- Almanca konuşmayı tercih eder. Hatta bu veliler, mesela ana okullarında, aynı ana dili konuşan çocukların beraber oynamasının ya da ana dilin okulda konuşulmasının yasaklaması için öğretmenlerle tartışırlar. Çocuk doktorları okula başlamadan önce okul yeterliliği testine giren çocukların anne ve babalarına, evde ana dili değil de Almanca konuşmayı tavsiye eder.

Ana dilinin eğitim kurumlarında yasaklanması için en çok öne sürülen argümanlardan bir tanesi de bu dili anlamayan diğer çocuk ve yetişkinlerin dışlanması ve bu dışlanmanın kabul edilemez bir durum olduğudur. Yani okul bahçesinde teneffüste üç çocuk bir araya gelip aralarında Türkçe konuşurlarsa hem diğer öğrenciler hem de öğretmenler tarafından "Ama biz sizi anlamıyoruz" argümanı ile ikaz edilmeleri çok normaldir.

Konu oldukça kompleks. Kişisel ve kitlesel güç dengeleri; yapısal, sistemli, gizli ya da kasti olmayan ayrımcılık; mağdur eden hegemonyanın, suçu mağdur olanlara yükleme alışkanlığı ya da sosyo-ekonomik nedenler gibi sorunlar için temelinde önemli rol oynuyor. Ancak bu konular çok derin ve burada etraflıca anlatılabilecek türden değil. Onun için bu konulara fazla girmeden birkaç temel soruyu dil bilimsel ve toplum bilimsel bir açıdan ele almaya çalışalım:

- Çocuklar kendi dillerini konuşmazlarsa gerçekten daha mı iyi Almanca öğrenirler?
- Kendi dillerini özel alanlarda (örneğin teneffüste) konuştuklarında diğerlerini dışlamış mı olurlar?
- Eğitim ve öğretim kurumlarında Almancadan başka bir dil konuşmak gerçekten bu sebeple mi yasaklanıyor?

Dil bilimi bu soruları farklı açılardan araştırdı. Öncelikle üzerinde bilimsel uzlaşmaya varılmış birkaç temel bulguya göz atalım. Beyinde dillerin organizasyonu konusunda yapılan araştırmalar sonucunda, farklı dillerin birbirleriyle kesintisiz bir iletişim içinde olduğu ortaya çıktı. Özellikle kelime edinimi/öğrenimi sırasında farklı dillerdeki kavramların birbirleri ile farklı boyutlarda bir ağ oluşturdukları ya da var olan ağlara entegre oldukları artık bilinen bir gerçek. Örneğin İngilizcede *coffee* kelimesini öğrendiğimizde bu kelime *kahve* kelimesi ile organik bir bağ kuruyor ve o şekilde hafızaya alınıyor. Daha sonradan öğrenilen Almanca

Kaffee kelimesi de bu iki kelimenin olduğu ağda yerini alıyor. Yani her üçü de bir ağın parçaları haline geliyor. Sadece aynı ağ içinde yer almakla kalmıyor, aynı zamanda eş zamanlı aktive oluyorlar. *Kahve* kelimesini düşününce onunla beraber *coffee* ve *Kaffee* kelimeleri de istem dışı harekete geçiyor.

Ana okulu ve ilkokul çocuklarında da dil edinimi ve öğrenimi hakkında yapılan pek çok araştırma var. Bu araştırmaların bazılarında, çocukların ikinci bir dili öğrenirken ana dilini kullanmalarının zararı değil, aksine yararı olduğu ortaya çıktı. Çok dilli büyüyen çocuklar ana dillerini, öğrenmekte oldukları dili analiz etmede ve içerikleri anlamada kullanıyorlar. Örneğin okulda öğretmenin verdiği Almanca yönergeyi anlamayan çocuk, arkadaşından yönergeyi Türkçeye çevirmesini istiyor. Ya da direkt arkadaşına soruyor: “Kreis¹ ne demek?” Yine araştırmaların ortaya çıkarttığı bir sonuç, hangi dilde konuşuyor olursak olalım beynimizdeki bütün diller eş zamanlı etkinleşiyor. Yani bir insanın kendi beynine “Ben şimdi Almanca düşünmek istiyorum. Lütfen Türkçe kavramları aktive etme!” demesi -istese bile- mümkün değil. Dolayısıyla Almancanın öğrenildiği her yerde ana dil aktif bir rol oynamaya devam ediyor. Yeni bir dil öğrenenler, bu dilin yapısını, kelimelerini ve hatta metaforlarını kendi ana dillerini temel alarak ve onunla karşılaştırarak öğreniyorlar. Sonuç olarak öğrencilere ana dillerini yasaklamak yerine yönergeleri ve anlaşılmayan zor içerikleri ana dilde aktarmak, aslında sadece Almanca kullanmaktan daha bile etkili.

Gelelim ikinci soruya. Öğrenciler kendi dillerini özel alanlarda (örneğin teneffüste) konuştuklarında diğerlerini dışlamış mı olurlar? Başkasının anlamadığı bir dilde konuşmak, anlamayanı ister istemez dışarıda bırakır. Ancak dışarıda bırakmak her zaman dışlamak anlamına gelmez. Üç kız teneffüste birbirlerine hafta sonunda gitmiş oldukları Türk düğünündeki takı takma merasimini ya da Erik Dalı dansını Türkçe anlatırlarken kimseyi dışlamış olmazlar. Ya da aralarından biri 6-B sınıfındaki Markus’un ne kadar yakışıklı olduğunu diğerine Türkçe söylediğinde kimse kendini dışlanmış hissetmemelidir. Başkaları ile açıkça alay etmek, onlara küfretmek ya da bilinçli olarak aşağılayıcı sözler söylemek gibi durumlar hariç, diğerleri anlamıyor diye bir dili yasaklamak, yasaklayanın çaresizliğini gösterir. Çünkü bu durumda yasaklayan, kontrolü kaybetmekten korkmuş ve çareyi kontrol altına alamadığı durumdan kurtulmak için yasak koymakta bulmuştur. Ayrıca birisini dışlamanın çok farklı yolları vardır. Bunun için illa başka bir dil kullanmak gerekmez. Aynı dili konuşanlar da başkalarını rahatça dışlayabilir.

Demek ki eğitim ve öğretim kurumlarında Almancadan başka bir dil konuşmak, yukarıda bahsettiğimiz sebeplerle yasaklanmıyor. O zaman bu yasaklamaların asıl sebebi ne? Belki burada asıl sorulması gereken soru şu: Hangi dil konuşulduğunda çoğunluk rahatsızlık duyuyor? Hangi dile daha az tolerans gösteriliyor ve bu neden böyle?

Toplumlarda dillerin hiyerarşik bir sıralaması vardır. Özellikle üç etken, bir ülkede var olan dil hiyerarşisini belirler: bir dilin ticari anlamdaki önemi, bir ülkenin dil politikası ve o dilin prestiji ile ilgili algı. Özellikle son iki etken birbiriyle bağlantılıdır ve tesadüfen ortaya çıkmaz. Tarihsel olgular ve güç dengeleri, bir dilin bir toplumda iyi ya da kötü algılanmasına sebeptir. Bu yüzden de prestiji düşük bir dil, sosyo-ekonomik, politik ve dinsel çatışmaların günah keçisi olmaya mahkumdur. Bu da şu demektir: Almanya’da genellikle düşük bir sosyo-ekonomik statü, kimsenin yapmak istemediği işlerde çalışan insanlar, okulda başarısız çocuklar, otokratik rejimleri destekleyen kesim gibi olgularla bağdaştırılan Türkçe, dillerin prestij sıralamasında en sonlarda yer alır. İşte bu sebeple Alman öğretmenler okullarında Türk konsolosluğundan

¹ Kreis = Daire

gelen öğretmenlerin verdiği Türkçe derslerine giden/gönderilen çocuklara şüpheyile bakarlar. Bu yüzden sosyal alanda sınıf atlamış Türk veliler çocuklarını bu derslere göndermek istemez, çünkü Türklük ve Türkçe ile bağdaştırılan o kesime dahil olmayı reddederler. Yine aynı sebeple özel alanda, örneğin teneffüste konuşulan Türkçe, bu dile yukarıdan bakan Alman öğretmenleri rahatsız eder. Hatta menzili biraz genişletelim: Türkiye'de bazı yerlerde Arapça reklam panolarının kaldırılmasına alkış tutanların, İngilizce reklamlardan ve panolardan hiç rahatsız olmaması da aynı sebeptendir.

Okul bahçesinde Türkçe konuşan çocuğa dönersek: O çocuk Türkçe yerine İngilizce ya da Fransızca konuşsaydı aynı cezayı alacak mıydı? Teneffüste Türkçe ya da Arapça gibi yabancı bir dilin konuşulması yasaklanıyor. Ama zil çalıp öğrenciler derse girdikten sonra başka bir yabancı dili, İngilizceyi öğrenmek ve konuşmak zorunda oluyorlar. Hakkaniyet açısından bakıldığında çok abes bir durum değil mi?

Reyhan Kuyumcu, "Dil, Prestij, Hiyerarşi" <https://www.fikirtepedi.com/reyhan-kuyumcu/dil-prestij-hiyerarşi/> (Yayın Tarihi: 5 Mayıs 2024).